

5. ZÁVĚR

Opevněný kruhový areál v osadě lidu s moravskou malovanou keramikou, který byl jako dosud jediný ve střední Evropě komplexně archeologicky prozkoumán v „Sutnách“ u Těšetic-Kyjovic, okr. Znojmo, označujeme v intencích soudobé mezinárodní terminologie jako rondel. Předmětem této monografie je publikace vnitřního rondelu z Těšetic-Kyjovic, tj. příkopem opevněné zhruba kruhové plochy s dalšími vnitřními fortifikačními prvky. Vnější partie rondelu, tj. pásmo mezi příkopem a vnějším palisádovým prstencem, je zde sice vzato také v potaz, ale jeho detailní zveřejnění se připravuje odděleně.

Těšeticko-kyjovický rondel je dosti komplikovaný objekt, jehož datování našťestí nečiní potíže: patří do úvodní fáze moravské skupiny lengyelské kultury — do fáze Ia kultury s moravskou malovanou keramikou. Jeho vnitřní část tvoří mírně sploštělý kruh o průměru cca 60 m. Tato plocha je obehnána nálevkovitým příkopem s hrotitým dnem (hloubka až 400 cm, šířka povrchu až 700 cm). Uvnitř sledují příkop dvě linie dřevěné palisády. Problém existence hliněného násypu mezi oběma dřevěnými palisádami zůstal nerozřešen. Zdá se, že tento násyp realizován nebyl. Také existence valu z vnější strany příkopu je téměř vyloučena. Vnější prstenec palisády sleduje vcelku tvar vnitřního rondelu (příkopu), je však poněkud deformován; uzavírá sploštělý kruh o průměru asi 130 m. Ze čtyř hlavních světových stran vedou přes příkop vchody: nepatrný posun vchodů proti směru hodinových ručiček je příznačný pro všechny lépe dokumentované objekty tohoto druhu a je způsoben hledisky paleoastronomickými. Astronomickou expertízou těšeticko-kyjovického rondelu se prokázalo, že hlavní osa objektu byla v době jeho vzniku orientována pravděpodobně na některou cirkumpolární hvězdu, simulující pro střeoevropský vrcholný neolit směr severního pólu. Rozbor parametrů možných hvězd ukázal, že polárkou neolitu byla nejpravděpodobněji hvězda Eldsich (ι Dra 3,5^m), která v období okolo roku 4 700 př. n. l. měla rovníkové souřadnice alfa = 91,5° a delta = 83,4°. Přítomnost zvláštních přerušení vnitřních palisád tento předpoklad potvrdila.

Všechny 4 vstupy přes příkop jsou respektovány i vnitřními a vnějšími palisádami. Potvrzuje to předpoklad, že vnitřní a vnější rondel jsou budovány podle jednotného astronomicky orientovaného projektu a tvoří tudíž jednotný architektonický komplex. Tato skutečnost je doložena také chronologickými hledisky, resp. analýzou nálezového materiálu z příslušných částí rondelu.

Přítomnost zvláštních, snad přímo obětních jam, četných, často asi záměrně rozbitých keramických sošek a šesti velkých obilních sil mimořádný ráz místa ještě podtrhují. Části lidských skeletů (lebka v objektu č. 151 a dětská kostra v jedné z uvedených šesti obilnic) a jejich antropologická vyšetření nevylučují násilné manipulace s lidskými těly v areálu rondelu.

Dosud není dopodrobna zjištěn vztah kruhového areálu k vlastnímu sídlišti, resp. k obytné části osady staršího stupně kultury s moravskou malovanou keramikou. Výzkum také dosud neproověřil otázku existence dalšího opevnění celé lokality, ale zdá se, že takové opevnění tu vůbec neexistovalo. Nejde tedy o osadu opevněnou sensu stricto, nýbrž o zvláštní opevněný areál osady, který tvořil její zvláštní, velmi významnou část.

V práci jsme shromáždili všechny dnes známé rondely na neolitických sídlištích v Evropě, počínaje Maďarskem, západním Slovenskem a Dolním Rakouskem (střední Podunají), přes Čechy, Bavorsko (horní Podunají) a Porýní až po jižní Anglii. Z dosud poměrně dobře prozkoumaných, ale nevyhodnocených objektů je třeba zmínit rondel v Sé v západním Maďarsku, Svodině a Bučanech na západním Slovensku, ve Friebritzu a Kammege v Dolním Rakousku a ve Vochově u Plzně. Další desítky kruhů na neolitických sídlištích byly objeveny zvláště leteckou prospekci, nanejvýš ověřeny sběrem materiálu a jen výjimečně sondovány. Nově se slibně rozvíjí výzkum rondelu na neolitickém sídlišti u Vedrovic na Moravě, který je dnes již bezpečně datován do starší fáze kultury s moravskou malovanou keramikou.

Pokud jde o kulturní zařazení předmětných objektů zdá se být velmi pravděpodobné, že ve středním Podunají tvoří poměrně úzký časový horizont raného stadia vývoje lengyelské kultury. Přežívání rondelů do II. stupně lengyelské kultury nebylo zatím nikde prokázáno. V Čechách jsou všechny známé kruhy datovány rámcově do 4. stupně vývoje kultury s vypíchanou keramikou, což odpovídá časovému horizontu rondelů lengyelských. Také jediný dosud známý rondel středního Německa (Quenstedt u Halle) je nejnovějšími revizemi terénní situace a přehodnocením nálezového materiálu řazen do kultury s vypíchanou keramikou. Zařazení kruhů hornodunajské zóny je vesměs dost neurčitě: nápadně se opakující inventář vypíchané keramiky a keramiky oberlauterbašské skupiny však napovídá i zde přímé chronologické napojení na situaci ve středním Podunají. O něco mladší mohou být kruhy porýnské, zde však je výzkum teprve v počátcích a situace je tu komplikována místními pozdně lineárními opevněnými objekty.

Od rondelů mladoneolitického stáří je třeba ostře odlišovat mladší opevněné útvary, nazývané v německé literatuře souborně „Erdwerke“.

Jsou poměrně dobře známy z jižního Německa a Švýcarska (Bochum-Kirchhagen, Langweiler III, Goldberg, Lamersdorf-Inden, Altheim atd.), nezachovávají však jednoznačně kruhové dispozice a architektonicky se od našich rondelů zjevně odlišují. Jsou interpretovány jako „graaly“, tj. účelové objekty pro chov dobytka a také jejich chronologie se pohybuje nejméně na úrovni starších eneolitických pohárových kultur.

Podunajské a porýnské rondely, datované předběžně do úzkého časového horizontu kolem roku 4000 př. n. l., lze obecně zahrnout pod pojem „Earth-Wood-Henge-Monuments“. Při jejich stavbě se uplatnilo vedle hlíny pouze dřevo. Funkce kamenných závalů v některých částech příkopů jihomoravských rondelů (Těšetice-Kyjovice, Křepice) zůstala nejasná, v žádném případě však nespojuje se základní konstrukcí uvedených kruhových staveb. V nápadném architektonickém protikladu proti těmto neolitickým rondelům jsou jihoanglické megalitické kromlechy, označované také jako „Stone Circles“. Světově proslulý je zvláště objekt Stonehenge, který na světě zatím nemá obdoby, a z našeho hlediska ještě významnější — dispozičně zcela analogický střeoevropským kruhům — kromlech z Avebury; jsou známy ještě početné menší podobné stavby. Souborně lze jak megalitické stavby kamenných kromlechů, tak evropské památníky typu Woodhenge označit jednotným názvem „Henge-Monuments“. Mají zřejmě jednotnou ideovou a architektonickou základnu a plnily velmi podobné úkoly v soustavě ideologického komplexu pravěku.

Z hlediska celkové interpretace evropských objektů typu Henge je zvláště významný objekt z Avebury. Jde o nejrozsáhlejší kromlech na Zemi; pokrývá 10,5 ha půdy a jeho vnější průměr činí 450 m. Podařilo se prokázat, že při jeho konstrukci se uplatnily základní znalosti geometrie, aritmetiky a astronomie (znalost Pythagorova trojúhelníka o délce stran v poměru 3:4:5 — 75, 100 a 125 a tzv. megalitických yardů). Celý památník tvoří obvodový příkop s násypem z vnější (!) strany. Z vnitřní strany sleduje příkop linie kamenných sloupů — menhirů: původních asi 100 menhirů vytářelo kruh o průměru 345 m. Násyp, příkop a kruh menhirů byly na 4 místech přerušeny vstupy do centra — zcela podobně jako u těšeticko-kyjovického areálu. Uvnitř základního kruhu jsou pozůstatky dalších dvou menších kruhů menhirů, v jejichž středech stály původně sestavy kamenných bloků, dnes již rekonstruovatelné jen s obtížemi. Předpokládá se, že tyto sestavy souvisely s některými fázemi východu slunce. — Celý objekt byl spojen alejí menhirů (West Kennet Avenue) s dalším menším kromlechem u Overton-Hill, vzdáleným asi 1,5 km. Toto menší „sanktuarium“ sestávalo ze dvou koncentrických kruhů menhirů, bylo však již roku 1724 zničeno, takže dnes po něm zbyly jen nepatrné stopy. Nesmírně závažné je však zjištění, že kamenné „sanktuarium“ zde stálo na místě staršího dřevěného kruhu (woodhenge). Ostatně i uvnitř legendárního Stonehenge, vzdáleného odtud pouhých 28 km, se předpokládá původní dřevěná konstrukce, nahrazená později megalitickými bloky.

Podle mínění většiny anglických odborníků byly nejstarší „Henge-Monuments“ v jižní Anglii zbudovány kolem roku 3000 př. n. l., většina

však pochází až z doby mezi 2500 až 1500 př. n. l. Jsou projevem druhé, mladší etapy výstavby megalitických konstrukcí. Prvá, starší etapa kruhové megality nezná. K roku cca 3000 př. n. l. lze snad datovat původní dřevěné předky kamenných kromlechů, jaké byly zjištěny v Overton Hill či uvnitř Stonehenge; přesné datování je možné jen stěží, neboť anglické kruhy poskytují jen nepatrné možnosti radiometrických analýz. Zato je dobře známo, že nejvýraznější kamenné kromlechy zde byly konstruovány postupně a dlouhodobě: vnitřní trilitity Stonehenge byly např. vztyčeny teprve v polovině 2. tisíciletí př. n. l., tj. již hluboko v době bronzové.

Z uvedených příkladů vyplývá jednoznačný závěr: myšlenka konstrukce kruhových opevněných areálů se 4 vstupy z hlavních světových stran se šíří ze středního Podunají k severu a západu Evropy a dospívá posléze, s velkým zpožděním, až na britské ostrovy. Zde je realizována lidem megalitických kultur a dovedena do podoby velkolepých kolosů, o jejichž významu bylo již vysloveno mnoho názorů. Zatím není prokázáno přímé spojení památníků typu henge z Porýní a z jižní Anglie. Kruhové megality v podstatě jsou známy i z území dnešní Francie. Není také jisté, zda cesta rondelů z Podunají se nevětvila. Poměry v západní Evropě nejsou dosud z tohoto hlediska jasné. Jiná možná cesta šíření kruhových staveb do Anglie — cesta atlantickým pobřežím — by předpokládala východiště památek typu henge někde ve středomoří. Tam však objeveny nebyly a stěží objeveny být mohou. Jejich myšlenka se zrodila — podle dnešních znalostí — ve středním Podunají a lidstvo lengyelské civilizace si v tomto směru získalo velké zásluhy o rozvoj staré středoevropské kultury.

Při sledování možnosti funkční interpretace evropských rondelů je lépe vycházet z památníků jihoanglických. Jsou sice podstatně mladší, ale zato lépe „čitelné“. Západoevropská lidová tradice spojovala megality od pradávna s vírou v nadpřirozené bytosti, počínaje démony („pierre du diable“) a konče obry, héroji a vílami. Víra v poklady, ukryté v megalitech, vedla méně zbožné jedince již ve středověku k překotnému hledačství, což způsobilo zkázu řady památníků a neobešlo se ani bez lidských tragédií. Monumentalita menhirů vedla pak spíše k jejich uctívání a způsobila vznik mnoha pověr. Kruhové kromlechy byly samy o sobě záhadné: člověk k nim vzhlížel spíše s posvátnou obavou než aby přemýšlel o jejich významu.

Teprve moderní archeologie odhalila skutečný význam velkých kamenných kruhů. Vychází se z následujících faktů: „Stone Circles“ nejsou funerální památníky. Nenesou také stopy sídlištního, resp. obytného zařízení. Složitá konstrukce, při jejichž realizaci byla uplatněna elementární znalost exaktních nauk (jednotka délkové míry — tzv. megalitický yard), mají zcela specifický význam: jde o ceremoniální centra s astronomickým pozorovacím zařízením, které v případě nejvyspělejších architektur umožňovalo určovat mezní data cyklů nebeských těles, zvl. slunce a měsíce (slunovraty, novoluní), předvídat dokonce i zatmění slunce či měsíce a plnit tak funkci přírodního ročního kalendáře. To všechno samozřejmě v posvátném hávu přírodně náboženských

obřadů, zaměřených k uctívání přírodních sil, resp. již nejstarších přírodních božstev. Zjednodušená interpretace anglických objektů typu henge tedy je: svatyně a observatoře.

Pokud jde o funkci střeoevropských rondelů, nelze zatím vyslovit než předběžné závěry. Nejde o vyslovený souhlas s interpretací „anglického“ typu, alespoň ne v plném rozsahu. Na základě vyhodnocení objektu v Těšeticích-Kyjovicích, k němuž se připojují interpretace památníků z Friebritz a Quenstedt, lze potvrdit funkci kultovní a jednodušší funkci astronomickou. Výzkumy jsou vcelku teprve v začátcích. Vedle určitých shod s anglickými kromlechy je třeba vidět i jisté odlišnosti středodunajských památek typu woodhenge.

Anglické stone circles většinou tvoří izolované dominanty. Nejsou součástí sídlištních areálů (alespoň pokud je známo). Střeoevropské rondely jsou naopak většinou zakomponovány do sídlištních areálů a tvoří s osadami jeden celek. Jsou situovány buď v centru osad, nebo na jejich okrajích, ale vždy tak, aby dominovaly nad okolním terénem. Jejich velikost — ve srovnání s megalitickými kromlechy méně monumentální — se zdá být standardizována: průměr vnitřního kruhu se pohybuje v rozmezí 60—80 m; vnější kruhy pak vytvářejí násobky základních kruhů. Přesných údajů je však zatím jen velmi málo.

Ne ve všech mladoneolitických osadách existovaly však popsané rondely. V případě lidu s moravskou malovanou keramikou bylo toto negativní zjištění ověřeno i záměrnou terénní sonáží (Střelice—Klobouček). Přestože se tu ocitáme na půdě málo prověřené a velmi obtížně zkoumatelné lze předpokládat, že existence rondelů jakožto správně religiálních center osad je dokladem poměrně vysoké organizovanosti a zároveň funkční diferencovanosti jednotlivých sídlišť. Neolitická společnost, kterou považujeme za prototyp prvobytné, sociálně jednotné a ideově nesložité pospolitosti, se nám tu ukazuje v poněkud složitějším světle.

V práci jsme se pokusili nastínit obraz mladoneolitické lengyelské společnosti. Tento obraz se pohybuje na bázi pracovních hypotéz, kombinací plošných odkryvů na některých sídlišťích ve středním Podunají a terénní prospekce místních regionů však dospíváme k jeho postupné verifikaci.

Rýsuje se představa primárních osad s opevněnými kruhovými okrkami a druhotných (dceřinných) sídlišť, vzniklých na základě rozrodu původní obcí odštěpením a založením nových osad v relativním dosahu mateřské základny. Dceřinné jednotky, cítící pokrevní vazbu na mateřskou jednotku, byly integrovány v rámci správně-religiálních manipulací do větších společenských organismů. Tyto organismy, sdružující tak fakticky několik samostatných sídlišť, lze nazírat jako zárodky vyšších společenských útvarů (klanů, fratrií), zárodků budoucích kmenů. Jejich ústředím se staly bázové osady s objekty typu henge, odkud vycházela jak správní iniciativa, tak ideologická aktivita, zajišťující chod diferencující se společnosti na konci neolitu.

